

Панчук Н.П. Психолого-педагогічне забезпечення особистісного розвитку майбутнього фахівця з вищою освітою / Н.П.Панчук // Зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 червня 2013р. м. Кам'янець-Подільський). - Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. – С.44 -52 .

УДК 159.9:378

Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент

**(Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський)**

ОСОБИСТІТЬ МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА ОСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНОГО ШЛЯХУ

У статті розглядаються характеристики ціннісних орієнтацій як компонентів життєво-професійного шляху особистості, проаналізовано ціннісні орієнтації в контексті поняття "життєві стратегії особистості" та у взаємозв'язку з поняттям "смысл життя"; досліджено особливості соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозування, встановлено вплив змісту ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутніх вчителів в процесі навчання у вузі, зокрема проаналізовано специфіку цінностей сучасних студентів педвузу, виявлено цінності та ціннісні орієнтації, що переважають в структурі особистості майбутнього вчителя, виділено особистісні якості досліджуваних, що виступають для них особливо значущими у досягненні життєвих та професійних цілей, реалізації власних домагань.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, життєві цінності, професійні цінності, життєві стратегії особистості, особистісний смысл, професійний шлях.

В статье рассматриваются характеристики ценностных ориентаций как компонентов жизненно профессионального пути личности, проанализированы ценностные ориентации в контексте понятия «жизненные стратегии личности» и во взаимосвязи с понятием "смысл жизни"; исследованы особенности социальной детерминации человеческого

поведения, его саморегуляции и прогнозирования, установлено влияние содержания ценностных ориентаций на профессиональное самоопределение будущих учителей в процессе обучения в вузе, в частности проанализирована специфика ценностей современных студентов педвуза, обнаружено ценности и ценностные ориентации, преобладающие в структуре личности будущего учителя, выделены личностные качества испытуемых, выступают для них особенно значимыми в достижении жизненных и профессиональных целей, реализации собственных притязаний.

Ключевые слова: ценностные ориентации, жизненные ценности, профессиональные ценности, жизненные стратегии личности, личностный смысл, профессиональный путь.

Актуальність дослідження. Численні дослідження показують, що в роботах К.О.Альбуханової-Славської [1], [2], [3], [4] прослідковується намічена С.Л.Рубінштейном лінія дослідження особистості як суб'єкта свого життєвого шляху, підпорядкованого меті та цінностям. В залежності від цінностей, на яких базуються стратегії життя, вона виділяє:

- стратегію "легкого життя". В даному випадку людина задовольняє свої потреби з мінімальним напруженням;
- егоцентричну стратегію. Тут людина живе за принципом "мені так подобається", незважаючи на те, як її дії вплинуть на її оточення;
- стратегію відповідності зовнішнім вимогам, коли людина прагне будь-якою ціною бути такою, як потрібно;
- стратегію самовдосконалення, в якій останнє виступає найвищою цінністю та стилем життя для людини [3].

О.Г.Дробницький, О.Г.Здравомислов, В.П.Тугарінов та ін. вважають, що різні об'єктивні властивості предметів, явищ, переживань набувають характеру цінностей лише тоді, коли їх пізнає людина. Цінність - це єдність об'єктивного та суб'єктивного; виникає як результат взаємодії суб'єкта та об'єкта [9], [10], [16].

Деякі автори розглядають ціннісні орієнтації в контексті поняття "життєві стратегії особистості". Згідно їх думки, стратегії входять в систему орієнтування разом з системами вольового рішення, мотивації, контролю, а система ж орієнтування, в свою чергу, виконує функцію рефлексії життя відносно його смислу, цінностей, норм [13].

Поняття "життєвих стратегій" включає такі феномени як:

1) спосіб життя, який включений в систему орієнтування за допомогою механізмів сприймання та інтуїції і характеризує емоційну сторону людського життя;

2) смисл життя - цілісне уявлення про фундаментальні підстави життя;

3) життєві цінності – виступають як система ідей і переконань особистості відносно повноцінного життя, яка сформувалась під впливом культурних традицій, зразків та ідеалів;

4) життєві норми – вимоги до змісту і якості життя, а також стандарти оцінки життєвих подій [13].

Складовими стратегій особистості виступають перцептивні, смисложиттєві, ціннісні, нормативні і цільові орієнтації, які формуються в процесі розвитку особистості і обумовлені специфікою суспільства, в якому особистість розвивається [13].

Деякі дослідники вивчають ціннісні орієнтації особистості у взаємозв'язку з поняттям "смысл життя" [7], [15]. На їх думку, під цінностями в психології слід розуміти усвідомлені смисли, які є найбільш значущими у структурі свідомості, оскільки визначають головні і відносно постійні ставлення людини до основних сфер життя. Наповнюючи життя людини смислом, цінності допомагають їй долати труднощі і перешкоди, здобувати внутрішню незалежність від життєвих ситуацій, певну свободу вибору поведінки. "Втрата людьми смислу життя є прямим наслідком руйнування старих цінностей і традицій" [8; с.45]. Часто нова ситуація вимагає зміни системи цінностей і ставить перед необхідністю стати фактично новою

особистістю. В цих умовах частіше виживають люди, що мають сформований духовний світ і життєві орієнтації [5].

Концепція О.М.Леонтьєва про особистісний смисл розвинута в роботах Б.С.Братуся. Згідно даної теорії смисл виступає у свідомості людини як таке, що прямо відображає і несе в собі її власні життєві відношення. "Коли задача на смисл розв'язана і мова йде про ту чи іншу форму усвідомленості і відрефлексованості найбільш загальних смислових утворень, – пише Б.С.Братусь, – ми говоримо про цінності особистості" [7; с. 89].

Особистісний смисл І.Д.Бех розглядає як складову індивідуальної свідомості, "в якій знаходить вираження пристрасність цієї свідомості, що зумовлена зв'язком останньої з потребово-мотиваційною сферою суб'єкта, з реальністю його життя у світі." Він вважає, що об'єкти та явища дійсності у безпосередньому сприйманні та уявленні виступають перед нами "забарвленими" тим особистісним смислом, який вони мають для нас внаслідок свого об'єктивного місця у нашій життєдіяльності, відношення до реалізації наших потреб. На його думку, під особистісними цінностями слід розглядати усвідомлені узагальнені самовартісні смислові утворення особистості [5; с. 8-9].

Ціннісні орієнтації є центральним регулятивним елементом життєвої перспективи та виражають свідоме ставлення людини до дійсності. "Це усвідомлювані особистістю предмети її домінуючих потреб, що визначають порядок вибору тих чи інших сфер життєдіяльності, напрямків життєвого шляху, вони забезпечують стійкість особистості в невизначених або кризових умовах. Ціннісні орієнтації конкретизуються у життєвих цілях та планах" [6; с. 56].

В.А.Роменець розглядає періодизацію життєвого шляху людини як зміну її ціннісних орієнтацій. На його думку, цінності на першому етапі життєвого шляху (дитинство та отрочтво) запозичені, малоусвідомлювані, існують на основі бажання та потягу. Взірєць для поведінки запозичується, автоматично повторюється. Другий етап життєвого шляху В.А.Роменець

пов'язує з пошуками принципів основ суперечливої поведінки, узгодженої з цінностями реального світу. На третьому етапі відбувається пошук реальних цінностей, розуміння часткового, яке втілює в собі загальне, досягнення особистісної мудрості та зрілості [14].

В роботах І.Ю.Істошина підкреслюється роль ціннісних орієнтацій в особистісній системі регуляції поведінки: діяльність відбивається у відповідності з окремими актуалізованими соціальними установками в залежності від ситуації. Це дозволяє трактувати будь-яку ціннісну орієнтацію як один з притаманних особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого "виміру" допустимих в конкретних обставинах зразків соціальної дії [11].

Процес засвоєння цінностей життя і їх перетворення в змістовні елементи ціннісних уявлень виступає психологічною основою формування ціннісних орієнтацій особистості молодого людини. Особливості протікання даного процесу Л.К.Шиян умовно подає у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів:

– *на першому етапі* відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалась особистість до цього. А тому власний досвід життєдіяльності виступає важливим джерелом ціннісних орієнтацій;

– *на другому етапі* засвоєння цінностей проходить не лише шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних – через засоби масової інформації і пропаганди;

– необхідною умовою, *основою третього етапу* є діяльність, виражена в особистих внутрішніх відношеннях до об'єктивних умов свого буття [17].

Мета дослідження – дати аналіз змісту ціннісних орієнтацій, як центрального регулятивного елементу життєвої перспективи майбутнього фахівця, розкрити роль ціннісних орієнтацій в особистісній системі регуляції поведінки, проаналізувати специфіку життєвих та професійних цінностей сучасних студентів педвузу, встановити вплив змісту ціннісних орієнтацій на пізнавальну активність майбутнього вчителя в процесі навчання у вузі.

Результати дослідження. Проблеми ціннісних орієнтацій юнацького віку торкається Н.Є.Бондар при дослідженні формування особистісної репрезентації життєвого шляху. Вона вважає, що юнацький вік є "порою життєвого, соціально-рольового, професійного, особистісного, морального самовизначення та індивідуалізації (усвідомлення власної неповторності). ...Юність потребує від особистості знання власних можливостей та перспектив. Ця вимога задовольняється в процесі вироблення власного світогляду, смисложиттєвого та ціннісного вибору, формування життєвих планів та програм" [6; с.68].

Саме юнацький вік є сензитивним для утворення ціннісної орієнтації як стійкого елемента життєвої перспективи. Основними характеристиками ціннісних орієнтацій, за Н.Є.Бондар, є їх зміст та ступінь сформованості ієрархічної структури [6].

До аналізу ціннісних орієнтацій студента звертається В.В.Пічурін, досліджуючи структуру та динаміку життєвої позиції особистості. В основу життєвої позиції особистості він ставить цінності. Осмислення особистістю диференційованості своєї системи цінностей виступає конкретним показником усвідомлення свого життєвого шляху, перспективи. При цьому найбільш значущі для людини цінності, на його думку, будуть в першу чергу визначати її життєву позицію, а значить відігравати вирішальну роль в її професійній діяльності [12].

В ході експериментального дослідження на підставі результатів методики "Життєво-професійний шлях", нами було виявлено цінності та ціннісні орієнтації, що переважають в структурі особистості, виділення особистісних якостей досліджуваних, що виступають для них особливо значущими у досягненні життєвих та професійних цілей, реалізації власних домагань. Контент-аналіз результатів дослідження показав, що за змістовною інтерпритацією можна виділити декілька груп відповідей. Так, частина студентів (33,3%) розуміють "професійний шлях" як шлях оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками; самовдосконалення;

набуття досвіду; становлення себе як професіонала. Серед відповідей найбільш характерними є: "це шлях, який людина повинна пройти в своєму житті, але пройти вивчившись", "це шлях вирішення проблем так, як би це зробив професіонал", "це отримання знань шляхом навчання та практики", "це шлях вдосконалення знань у галузі професії", "це підвищення свого професійного рівня, самовдосконалення".

Інша група респондентів (11,6%) бачить у професії вчителя своє покликання, мету свого життєвого шляху, здійснення мрії. Про це свідчать такі варіанти відповідей: "це суть мого життя", "це найбільша і найкраща частина мого життя", "це здійснення мрії", "всю себе віддавати своїй роботі". Аналіз даних висловлювань є прикладом того, що студенти вбачають в професії вчителя смисл свого життєвого шляху, покликання. У них наявні професійні цінності, що визначають професійно-педагогічну спрямованість особистості.

Наступна група студентів (10,4%) трактує професійний шлях, пов'язуючи його з реалізацією духовних цінностей, а саме, надають перевагу таким цінностям як задоволення, насолода від роботи, радість від роботи з дітьми і т.д. Серед відповідей даних студентів ми виділили такі: "це духовне задоволення", "це терниста дорога, яка приводить до задоволення від своєї роботи", "це один з найцікавіших шляхів у житті".

Дуже важливим є той факт, що студенти (11,6%) визначають професійний шлях невід'ємно від життєвого. Про це свідчать такі висловлювання студентів: "це шлях, який ми обираємо на все життя", "це шлях твого життя".

За матеріалами дослідження ми приходимо до висновку, що деяка частина студентів (5,8%) бачить свій "професійний шлях" просто як час, який вони будуть тратити на виконання професійних обов'язків. До цього висновку привели такі висловлювання: "це час, протягом якого людина займається своєю професією", "це час, коли ви працюєте", "робота, якою я займаюся певний час свого життя". У студентів, що складають дану групу, не

зафіксовано спрямованості до самоосвіти, самовдосконалення, активності на пізнання, відкриття нового, прагнення творчо реалізувати свій особистісний потенціал, не виявлено зацікавленості до своєї майбутньої професії. Як бачимо, вже в інтерпритації поняття "професійний шлях" чітко простежуються відмінності в ціннісно-емоційному ставленні до обраної професії.

Останнім часом юнацтво в силу матеріальної нестабільності суспільства орієнтоване на матеріальні цінності. Прагнення будь-що досягти матеріального благополуччя стало масовим явищем в умовах "перехідного періоду". Дана тенденція відобразилась у студентів (3,6%) в таких інтерпретаціях професійного шляху: "це спосіб існування особистості", "це забезпечене життя", "це майбутнє дорослої людини, заробіток на своє власне життя". Слід зазначити, що наявність грошей і знань виступають для молоді не стільки як цілі, скільки як засоби реалізації головних життєвих планів - отримання цікавої роботи, створення сім'ї.

Інша група студентів (18,3%) трактує "професійний шлях" як засіб побудови кар'єри, досягнення високих професійних результатів. Дану думку підтверджують такі висловлювання: "це хороша дорога в майбутнє", "це вдало побудувати свою кар'єру", "це вихід у велике життя", "це шлях до успіху". Тут мають місце цінності, спрямовані на досягнення високого суспільного статусу, визнання, престижу, самореалізації.

Проведене дослідження показало, що лише незначна частина студентів (5,4%) неспроможна визначити цінності, якими вони прагнуть керуватися в своєму житті. Тому слід допомогти даним студентам усвідомити себе в ролі майбутнього вчителя і набути відповідних цінностей (загальнолюдських, професійних, особистісних, духовних, статусних і т.д.).

Усі названі студентами відповіді можна згрупувати за змістом. Виділені групи представлені в табл.1.

Таблиця 1

Групи ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів

№ з/п	Групи ЦО	Кількість виборів студентів (%)
1.	Професійні	44.9
2.	Самовдосконалення	33.3
3.	Статусні	18.3
4.	Особистісні, життєві	11.6
5.	Духовні	10.4
6.	Матеріальні	3.6
7.	Невизначені	5.4

Отже, як бачимо, трактування "професійного шляху" є опосередкованим відображенням цінностей кожної особистості.

Висновки. Ми погоджуємося з думкою В.В.Пічуріна, що саме формування професійно-значущих для вчителів утворень особистісної структури у студентів повинно стати метою виховного процесу в навчальних закладах педагогічного профілю [12], оскільки, ціннісна орієнтація є "виразником свідомого ставлення особистості до вибору вчительської професії. Їх вплив на професійно-педагогічну спрямованість особистості опосередковується через систему мотивів, що безпосередньо впливають на навчально-пізнавальну діяльність студентів, на синтезований, диференційний підхід до отримуваної інформації та її логічне осмислення".

Таким чином, формування особистості майбутнього педагога виступає як складний і багатогранний процес. Успіх цього процесу залежить, в першу чергу, від організації та планування навчально-виховного процесу, пізнавальної діяльності студентів, активного виконання ними поставлених завдань, створення умов з метою виявлення необхідних для майбутньої педагогічної діяльності якостей. Важливим моментом також виступає вироблення внутрішньої позиції, морального ідеалу майбутнього спеціаліста, ієрархії цінностей, надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки студента. В практиці виховної роботи зі студентами часто ігноруються професійні вимоги до їх життєвих позицій. А тому слід

мати на увазі, що вимоги до професійно-значущих цінностей, їх формування є важливим моментом у становленні ціннісної сфери юнака, формуванні стійких життєвих поглядів та професійних переконань.

Список використаних джерел:

1. Альбуханова - Славская К.А Активность и сознание личности как субъекта деятельности / К.А. Альбуханова - Славская // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. – М., 1989. – С. 110-125.
2. Альбуханова - Славская К.А. Жизненные перспективы личности / К.А.Альбуханова-Славская // Психология личности и образ жизни. – М.,1987. – с.137-149.
3. Альбуханова - Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Альбуханова - Славская. – М., 1991. – 290 с.
4. Альбуханова - Славская К.А., Брушлянский А.В. Философско-психологическая концепция С.Л.Рубинштейна / .К.А. Альбуханова - Славская, А.В.Брушлянский. – М., 1989. – 245с.
5. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д.Бех // Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
6. Бондар Н.Є. Формування особистісної репрезентації в юнацькому віці / Н.Є.Бондар. Дис. ... канд. психол. наук. – К.,1998. – 207 с.
7. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С.Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 301 с.
8. Буюкас Т.М., Степанов С.Ю. Опыт утверждения общечеловеческих ценностей - культурных символов - в индивидуальном сознании / Т.М.Буюкас, С.Ю.Степанов // Вопросы психологии. – 1997. – №5. – с. 44-56.
9. Дробницкий О.Г. Проблемы нравственности / О.Г.Дробницкий. – М.: Наука, 1977. – 333 с.
- 10.Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г.Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.

11. Круглов Б.С. Методика изучения особенностей формирования ценностных ориентаций / Б.С.Круглов // Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога. – М.: Издательство АПН СССР, 1987. – с. 80-89.

12. Пичурин В.В. Структура и динамика жизненной позиции личности студента педвуза / В.В.Пичурин. Дис. ... канд. психол. наук. – К., 1992. – 155 с.

13. Резник Т.Е., Резник Ю.М. Жизненные стратегии личности / Т.Е.Резник, Ю.М.Резник // Социологические исследования. – 1995. – №12. – С. 100-105.

14. Роменець В.А. Проблеми життєвого шляху людини в історії психології / В.А.Роменець // «Круглий стіл» філософів, психологів і соціологів «Життєвий шлях особи». – Філософська думка. – 1982. – №1. – с. 18-20.

15. Светличный А.Л. Ценностно-смысловая сфера личности и особенности ее конфликтности / А.Л.Светличный. Дис. ... канд. психол. наук. – Х., 1997. – 160 с.

16. Тугаринов В.П. О ценностях жизни и культуры / В.П.Тугаринов. – Л.: ЛГУ, 1960. – 156 с.

17. Формування мислення студентів у позанавчальний час / Укр. респ. наук.-практ. конференція // Ін-т системних досліджень освіти та ін.: Ред. кол.: Г.І.Терещенко, гол. та ін. – К., 1993. – 344 с.

The article discusses the characteristics values as components of life-the professional way of personality, value orientation analysis in the context of "life strategies of the individual" and in conjunction with the concept of "meaning of life"; peculiarities of social determination of human behavior, self-regulation and its prediction, the influence of values on the content of professional self-determination of future teachers in teaching at the university, including analysis of the specific values of modern students Technicalities, detected values and values that prevail in the structure of future teachers, selected personal characteristics

studied acting for them especially important in achieving life and professional goals, realize their own aspirations.

Keywords: values, life values, professional values, life strategies personality, sense of personal and professional way.

Відомості про автора

Панчук Наталія Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології освіти (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка).

+30974554345, nataliapanchuk697@gmail.ru